

Ter Apel, Barnflair West 76
nieuwbouw woning
(Gemeente Westerwolde)

*Een archeologisch
bureauonderzoek*

ArGeoBoor rapport 1552
auteur: L.C. Nijdam (senior
prospector)

paraaf voor vrijgave

datum: 30 mei 2022

Opdrachtgever: Gemeente
Westerwolde

ISSN: 2351-9975

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
1 Inleiding.....	3
1.1 Kader.....	3
1.2 Doel en Vraagstelling.....	3
1.3 Administratieve data	4
1.4 Beschrijving plangebied	5
1.5 Voorziene ontwikkeling	5
2 Aardkundige gegevens	6
3 Oude kaarten en korte historie.....	9
4 Archeologische gegevens	15
5 Conclusies.....	17
6 Aanbeveling	17
Literatuur.....	18
Kaarten.....	18
Bijlage1 Kaart met gegevens uit Archis.....	19

Samenvatting

In opdracht van Gemeente Westerwolde heeft ArGeoBoor een archeologisch bureauonderzoek opgesteld in het kader van een bestemmingsplanwijziging die nieuwbouw op het perceel Barnflair West 76 te Ter Apel (Gemeente Westerwolde) mogelijk moet maken. Het perceel heeft een oppervlakte van circa 1.250 m². De woning zal in de hooggelegen oostzijde van het perceel worden gebouwd.

Uit het bureauonderzoek is gebleken dat het plangebied ligt in een dekzandlandschap dat na de vervening in de Nieuwe tijd weer aan het maaiveld is komen te liggen. Het nu verdwenen veen vormde zich tussen 2.750 en 1.500 v. Chr. Vanaf dat moment tot aan de ontginning in de nieuwe tijd was het gebied ongeschikt voor bewoning. Eventuele archeologische resten zijn derhalve van voor de veengroei, de periode Laat- Paleolithicum t/m vroege bronstijd. Op 700 m ten westen van het plangebied bevindt zich een beekdalachtige laagte, die mogelijk een aantrekkelijk landschap vormde voor jagers en verzamelaars uit deze perioden. Het plangebied zelf bevindt zich niet op een uitgesproken landschappelijke overgang en was dus niet bijzonder aantrekkelijk voor jagers en verzamelaars. De aanwezigheid van veldpodzolgronden (hydropodzolgronden) zal het gebied ook niet aantrekkelijk hebben gemaakt voor vroege landbouwers uit het neolithicum of bronstijd, die een voorkeur hadden voor de meer drogere zandgronden (xeropodzolgronden). Binnen 500 m van het plangebied zijn geen archeologische resten bekend uit de periode van voor de veengroei. Wel is een laatmiddeleeuwse scherf gevonden.

De archeologische verwachting voor het gebied wordt op basis van het bovenstaande laag tot middelhoog ingeschat voor resten van jagers en verzamelaars uit het laat-paleolithicum en mesolithicum. Voor de overige periode krijgt het plangebied een lage verwachting.

Het natuurlijke maaiveld in de omgeving ligt max rond 12,5 m +NAP. De westzijde van het perceel ligt ook op deze hoogte, maar de oostzijde waar de bebouwing voorzien is, ligt op 13,2 m +NAP. Deze hoge ligging betreft opgebrachte grond, waarschijnlijk deels afkomstig uit het Terapelkanaal en deels opgebracht ten behoeve van bebouwing die hier stond tussen 1955 en 1988. Voordat het terrein bebouwd werd, maakte het lange tijd deel uit van woeste gronden, die pas na de aanleg van het kanaal rond 1900 in gebruik werden genomen.

De verwachting is dat de bouw van een woning in de oostzijde van het plangebied nauwelijks het archeologisch niveau zal aantasten. Bovendien is de archeologische verwachting dermate laag dat de kans dat archeologische resten aanwezig zijn ook erg klein is.

Geadviseerd wordt om in het plangebied geen archeologisch onderzoek uit te voeren.

Bovenstaand advies dient te worden voorgelegd aan de bevoegde overheid, in dit geval de Gemeente Westerwolde. Zij zullen deze rapportage toetsen en een besluit nemen over deze aanbeveling.

1 Inleiding

1.1 *Kader*

In opdracht van Gemeente Westerwolde heeft ArGeoBoor een archeologisch bureauonderzoek opgesteld voor de locatie Barnflair West 76 te Ter Apel. Op de oostzijde van dit perceel met een oppervlakte van 1.250 m² is de bouw van een woning voorzien.

In het bestemmingsplan De Linten (vastgesteld op 2012-12-18) heeft het gebied een agrarische bestemming met gebiedsaanduiding wro-zone-wijzigingsgebied. Uit het beleid van de gemeente Westerwolde volgt dat rekening dient te worden gehouden met eventuele archeologische waarden (hoofdstuk 3.8 Archeologie). Het onderzoek wordt derhalve uitgevoerd in het kader van een bestemmingsplanwijziging.

De voorziene woning heeft een oppervlakte van circa 100 tot 150 m². Bij de bouw kunnen eventuele archeologische resten worden geroerd. Het archeologisch bureauonderzoek heeft tot doel het opstellen van een archeologische verwachting en besluit met een advies of wel of geen archeologisch vervolgonderzoek dient plaats te vinden.

Het archeologisch bureauonderzoek is uitgevoerd in mei 2022.

1.2 *Doel en Vraagstelling*

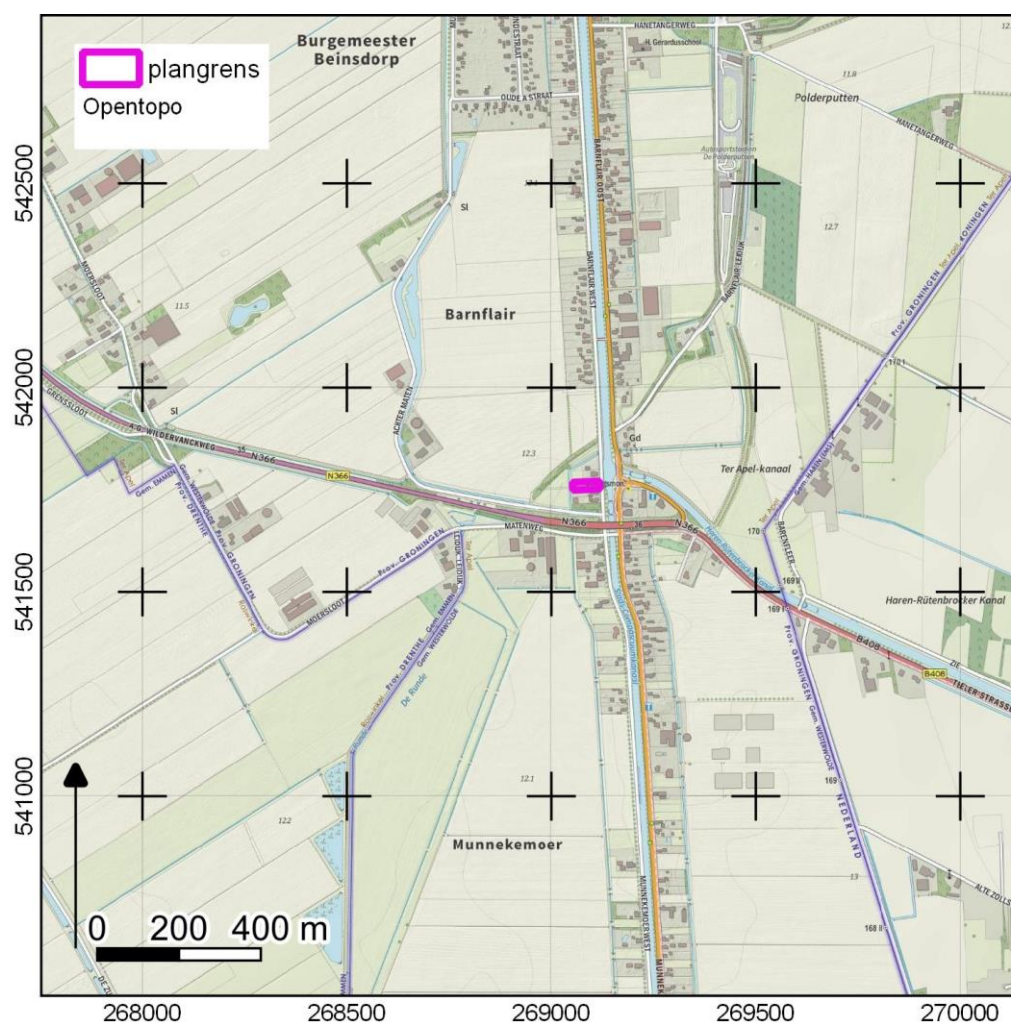
Onderhavig bureauonderzoek bekijkt de kans op de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen in het plangebied. Op basis hiervan wordt na gegaan of nog aanvullend onderzoek noodzakelijk is en zo ja welke vorm dit onderzoek zou moeten hebben.

De volgende vragen staan bij het onderzoek centraal:

- Zijn er archeologische waarden te verwachten in het plangebied?
- Zo ja. Wat is de aard en diepteligging van eventueel aanwezige archeologische resten?
- In hoeverre worden eventueel aanwezige archeologische waarden bedreigd door de voorgenomen werkzaamheden?
- Is een archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk? Zo ja welk type?

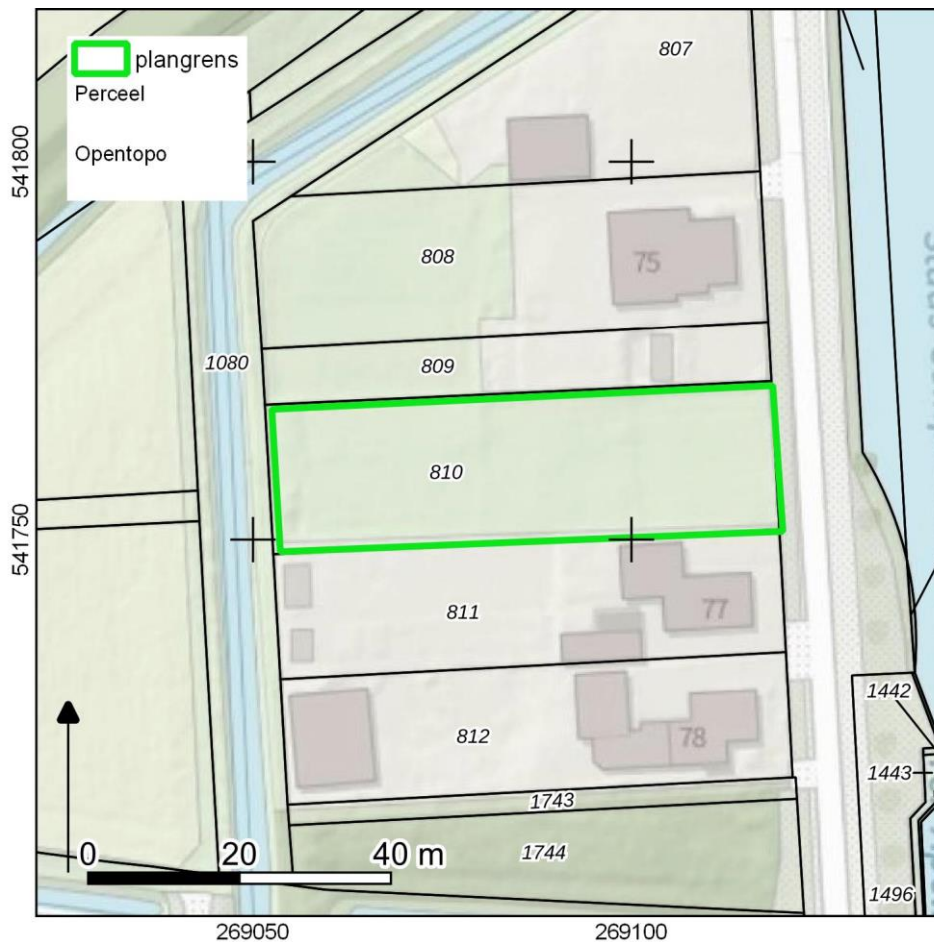
1.3 Administratieve data

Provincie:	Groningen
Gemeente:	Westerwolde
Plaats	Ter Apel / Barnflair
Adres/toponiem:	Barnflair West 76 ; Kadastrale perceel nummer 810
Kaartblad:	18A
Opdrachtgever:	Gemeente Westerwolde
Bevoegd gezag:	Libau
Centrum coördinaat:	269084/541758
Oppervlakte plangebied:	Circa 1.250 m ²
Onderzoekmeldingsnummer	5264760100
Archis 3.0:	
Beheer en plaats van digitale documentatie.	ArGeoBoor, Uleflecht 8, 9244 ET Beetsterzwaag, Dans Easy

Afbeelding 1. Ligging van het plangebied (paars) op een topografische kaart.¹

¹ Opentopo 2022

Afbeelding 2. Plangebied (groen) op een kadastrale kaart.²

1.4 Beschrijving plangebied

Het plangebied is gelegen ten westen van het Ter Apelkanaal, ten zuiden van Ter Apel en ligt tussen de lintbebouwing van de Barnflair. Het perceel wordt begrenst door nr. 75 aan de noordzijde en nr. 77 aan de zuidzijde. Het terrein ligt braak. In de westzijde grenst het perceel aan een watergang.

1.5 Voorziene ontwikkeling

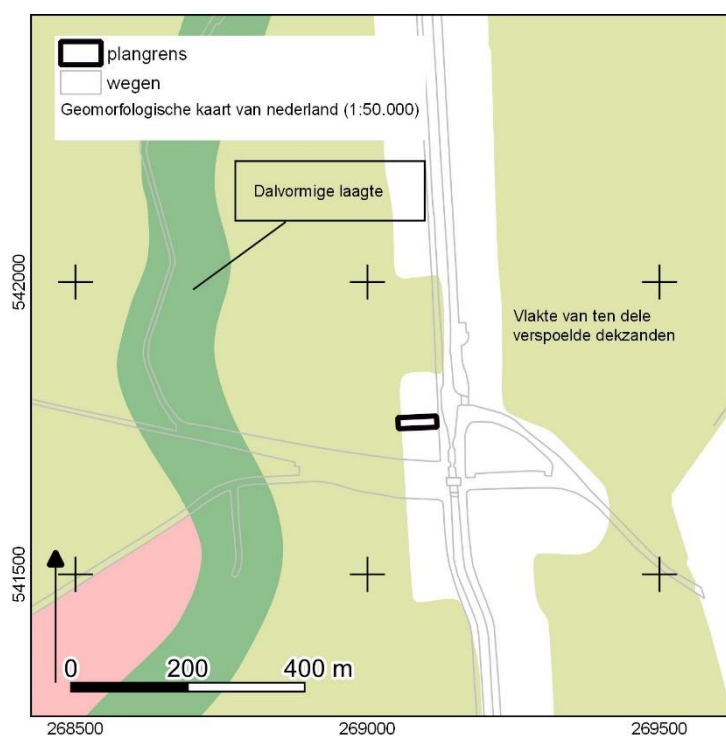
Op het hoger gelegen oostelijke deel van het perceel is de bouw van een woning voorzien. Een concreet bouwplan is nog niet voorhanden, maar een eventuele woning zal een oppervlakte krijgen van 100 tot 150 m². Hierbij zal de bodem geroerd worden door heipalen en eventueel wordt een kruipruimte gegraven.

² Kadaster 2022

2 Aardkundige gegevens

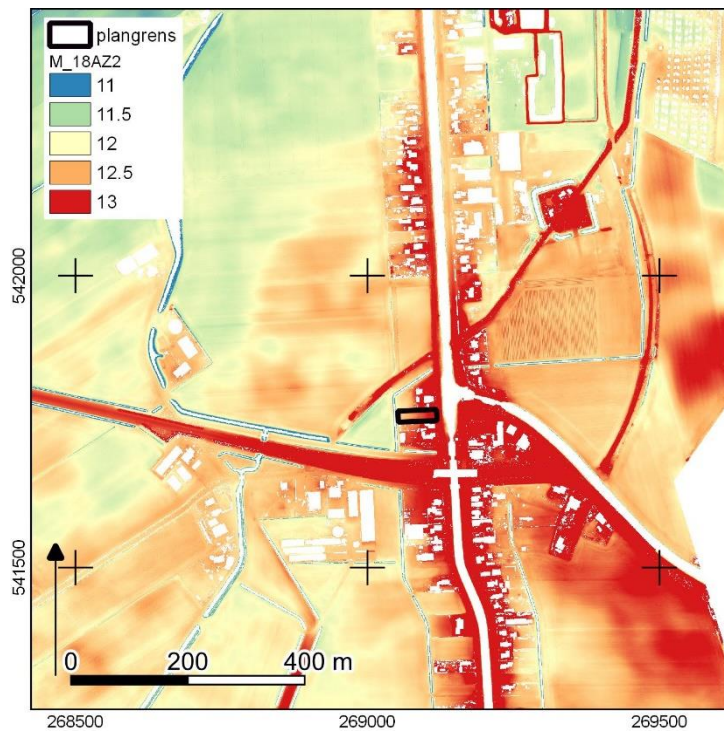
Uit de geomorfologische kaart (zie afbeelding 3) blijkt dat het plangebied is gelegen in gebied waar momenteel verspoelde dekzanden aan het maaiveld liggen, ten westen bevindt zich een beekdalvormige laagte. Binnen deze zandgronden zijn van nature kleine hoogteverschillen aanwezig (zie afbeeldingen 4a en 4b). Langs het Terapelkanaal en langs de weg en watergang ten zuiden van het plangebied is het oorspronkelijke reliëf niet meer aanwezig (zie afbeelding 4b). De oostzijde van het perceel ligt op 13,2 en de westzijde ligt op 12,4 m + NAP. Het natuurlijk ogende maaiveld rondom ligt maximaal rond 12,5 m + NAP. Het lijkt erop dat de bodem langs het kanaal tenminste 0,7 m is opgehoogd.

Op de bodemkaart (zie afbeelding 5) ligt het gebied binnen een gebied waar veldpodzolgronden in leemarm en zwak lemig, matig fijn zand voorkomen. Veldpodzolbodems zijn hydrozandgronden (vrij natte zandgronden) en hebben een over het algemeen vrij dunne inspoelsingslaag (B-horizont). Verder naar het westen hebben zich gooreerdgronden ontwikkeld. Als gevolg van hoge grondwaterstanden heeft hier geen podzolisatie plaatsgevonden. Onder invloed van hoge grondwaterstanden heeft zich hier eerddek gevormd.

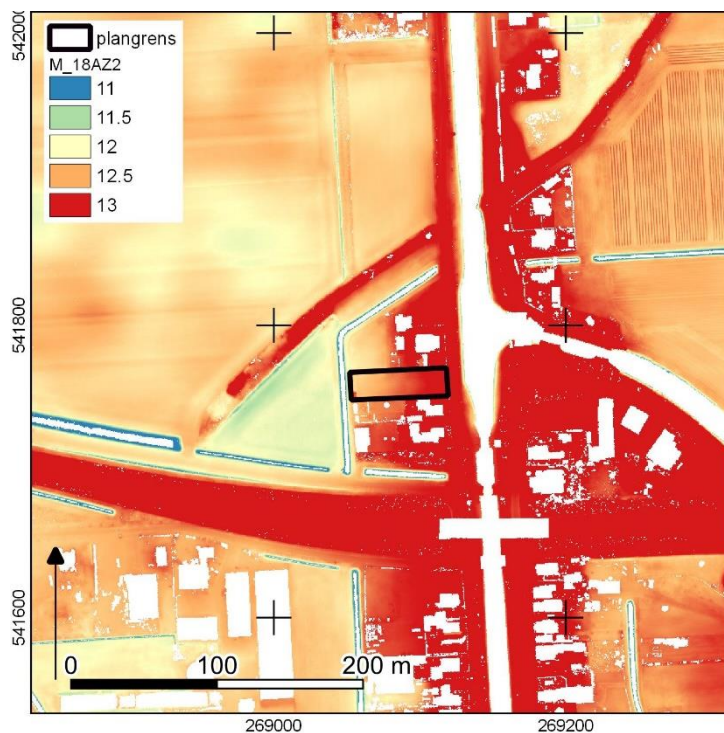

Afbeelding 3. Plangebied op de geomorfologische kaart.³

³ Alterra 2019

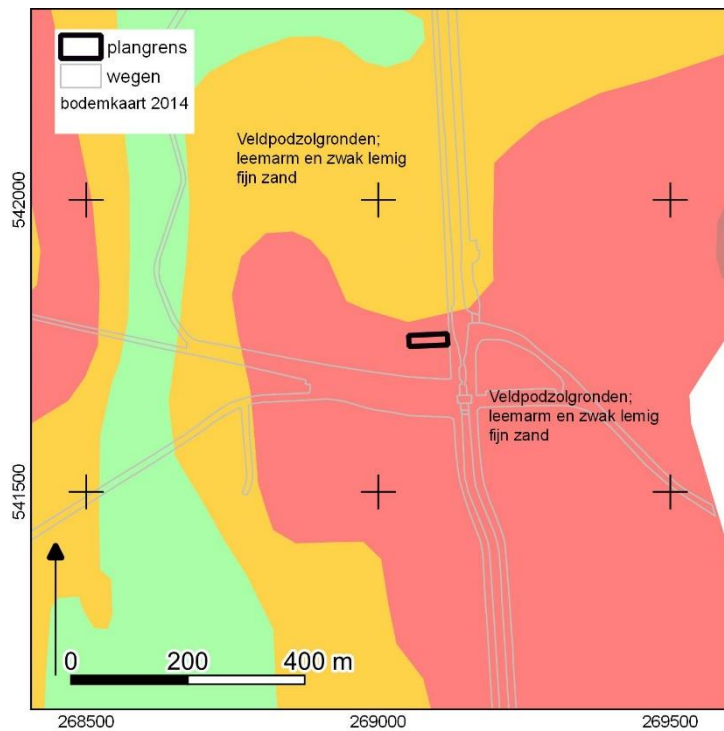
Afbeelding 4a. Plangebied op een hoogtekaart op basis van het AHN-3.⁴

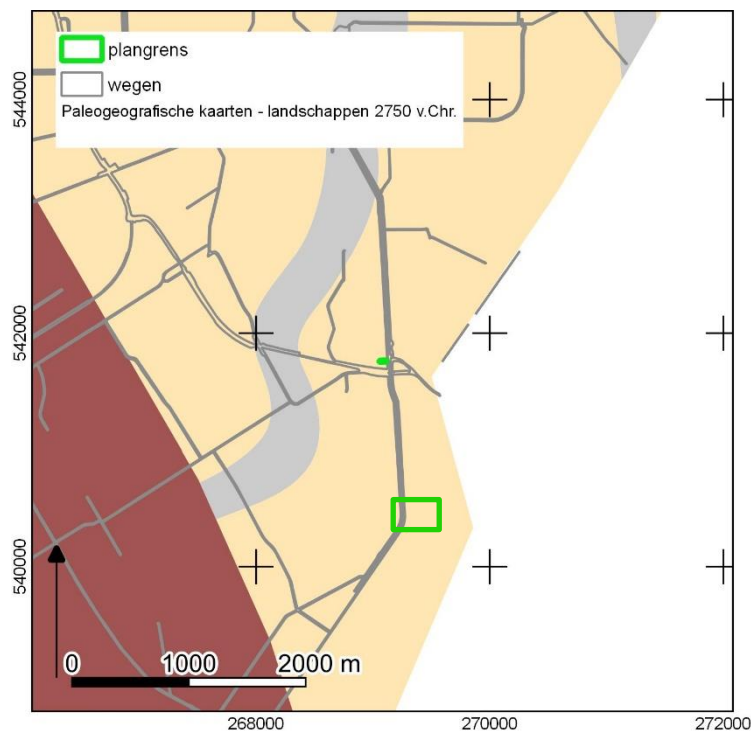
Afbeelding 4b. Plangebied op een detail hoogtekaart op basis van het AHN-3.⁵

⁴ AHN-2 2007-2012

⁵ AHN-2 2007-2012

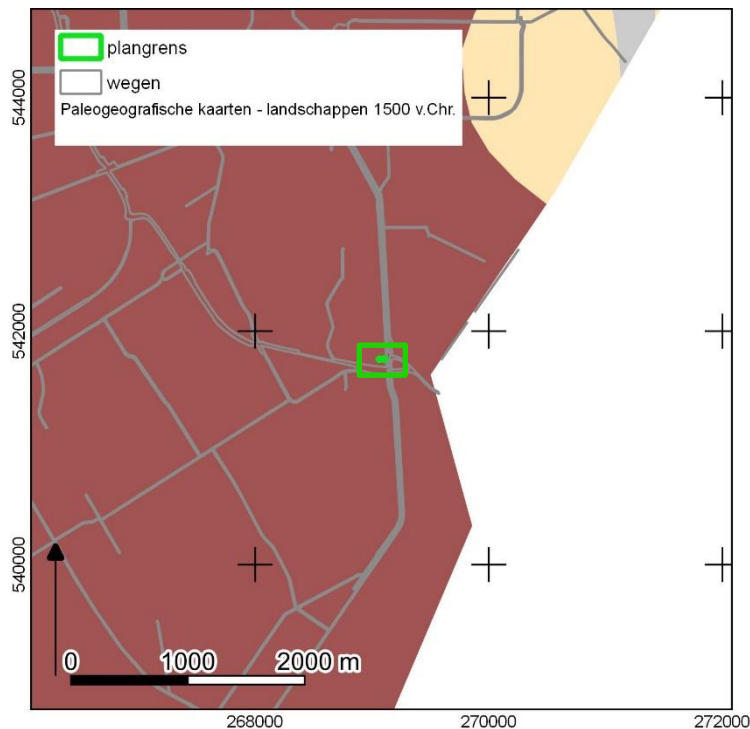
Afbeelding 5. Plangebied op een bodemkaart.⁶

Afbeelding 6a. Plangebied op een paleogeografische kaart van 2.750 v. Chr..⁷ Legenda bruin = veenmoeras, lichtbruin hogere zandgronden, grijs = beekloop.

⁶ Alterra 2014

⁷ Vos e.a. 2018

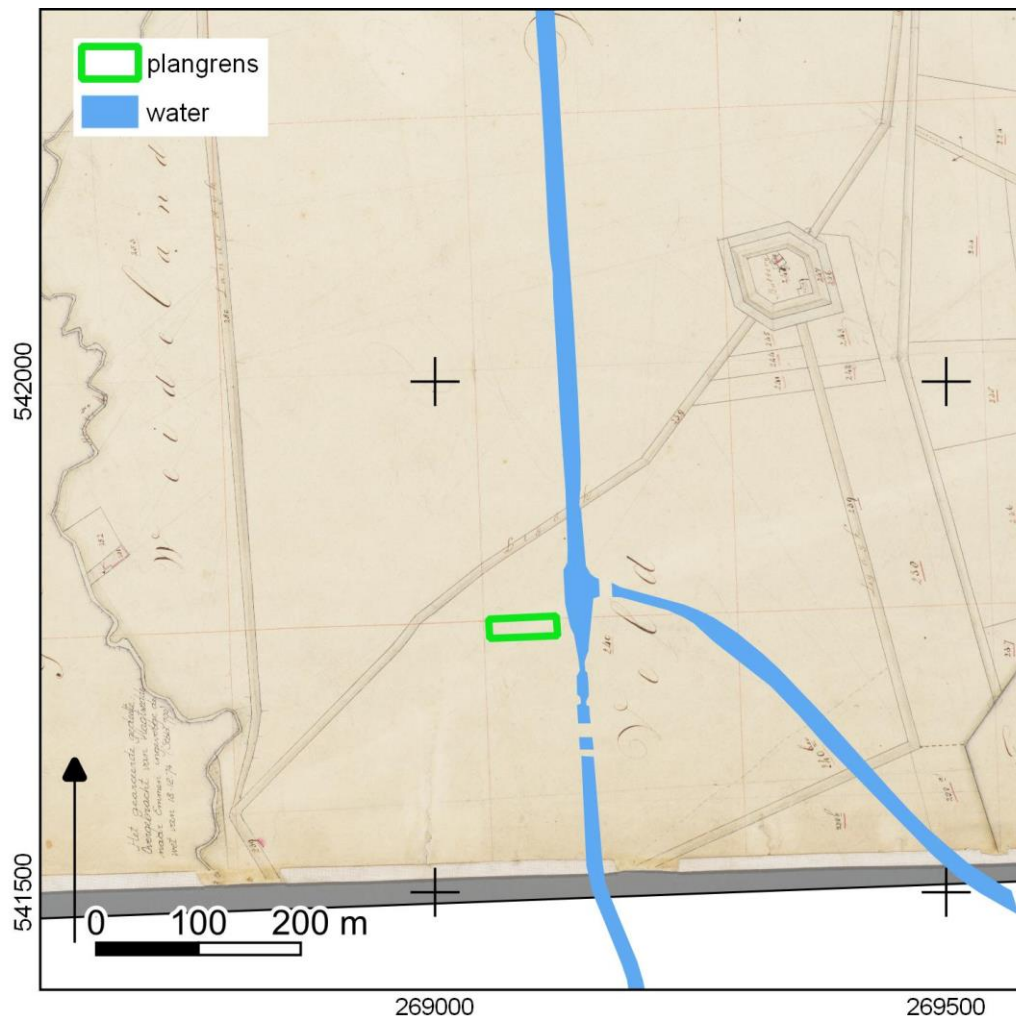
Afbeelding 6b. Plangebied op een paleogeografische kaart van 1.500 v. Chr.⁸ Legenda bruin = veenmoeras, lichtbruin = hogere zandgronden.

Uit paleogeografische reconstructies blijkt dat het gebied als gevolg van vernatting en verhoogde grondwaterstanden tussen 2.750 en 1.500 v. Chr. veranderd is in een veenmoeras (zie afbeeldingen 6a en 6b). Voor de archeologische verwachting betekent dit dat het plangebied in de periode midden-bronstijd – nieuwe tijd ongeschikt was voor bewoning. Pas na de vervening in de nieuwe tijd was bewoning weer mogelijk.

3 Oude kaarten en korte historie

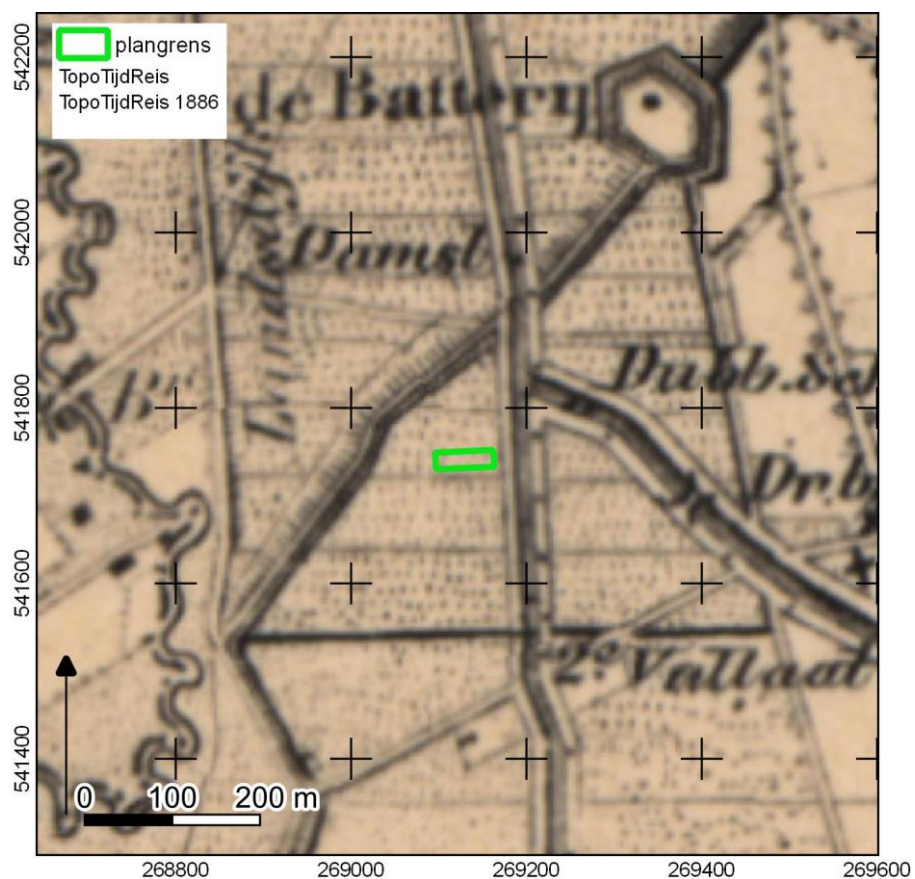
Het plangebied ligt op oude kaarten nog lange tijd in woest vrijwel onontgonnen gebied. Op de minuutplan valt met name de schans op circa 450 m ten noordoosten van het plangebied op (zie volgende hoofdstuk). Ook liep er een weg vanaf de schans ten noorden van het plangebied naar de beek, die ten westen van het plangebied stroomde. Deze beek is de bovenloop van de Ruiten Aa en werd de Runde genoemd. De ontginning van het gebied en bewoning kwam pas op gang na de aanleg van het Terapelkanaal tussen 1856 en 1879. De eerste bebouwing van de kanaaldijk nabij het plangebied vindt tussen 1920 en 1935 plaats. Na 1955, op de kaarten uit 1965 en 1975, staat er bebouwing in het plangebied. Op de kaart van 1988 is deze bebouwing weer verdwenen en lijkt het plangebied braak te blijven liggen tot heden (zie afbeeldingen 7 t/m 16).

⁸ Vos e.a. 2018

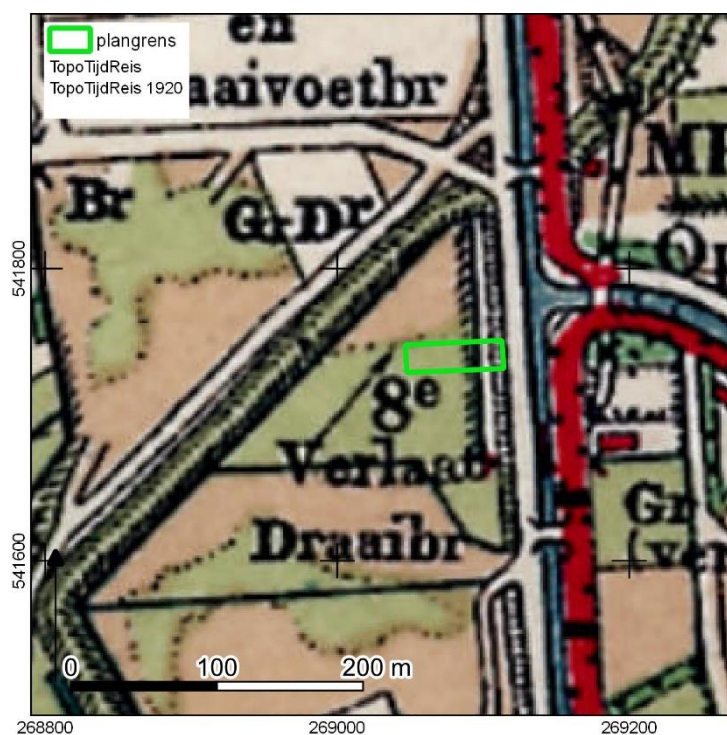

Afbeelding 7. Plangrens op de kadastrale minuutplan 1811-1832.⁹

⁹ Kadaster 1811-1832

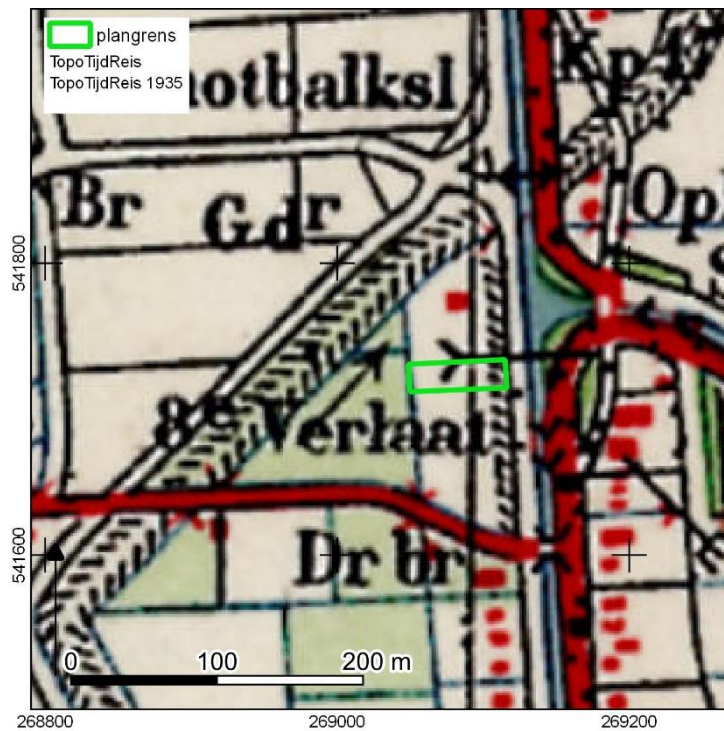

Afbeelding 8. Plangrens op de militair topografische kaart van 1886.¹⁰

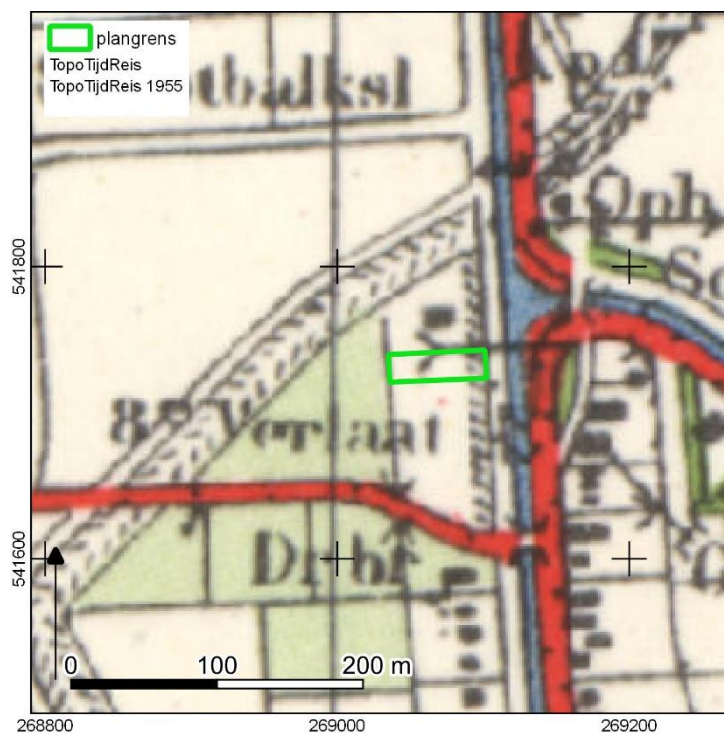

Afbeelding 9. Plangrens op de militair topografische kaart van 1920.¹¹

¹⁰ Bureau Militaire Verkenningen 1900

Afbeelding 10. Plangrens op een militair topografische kaart van 1935.¹²

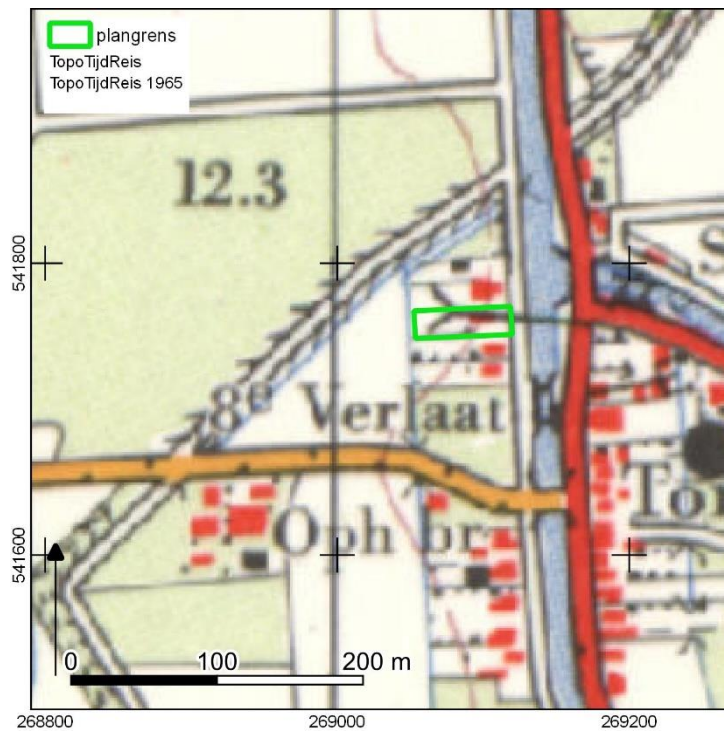

Afbeelding 11. Plangrens op een topografische kaart van 1955.¹³

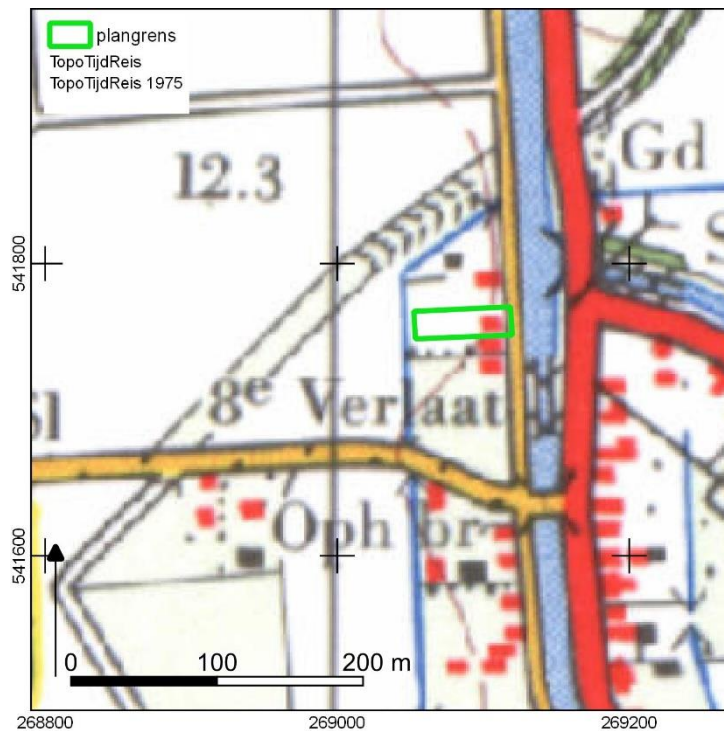
¹¹ Bureau Militaire Verkenningen 1920

¹² Bureau Militaire Verkenningen 1920

¹³ Kadaster 1955

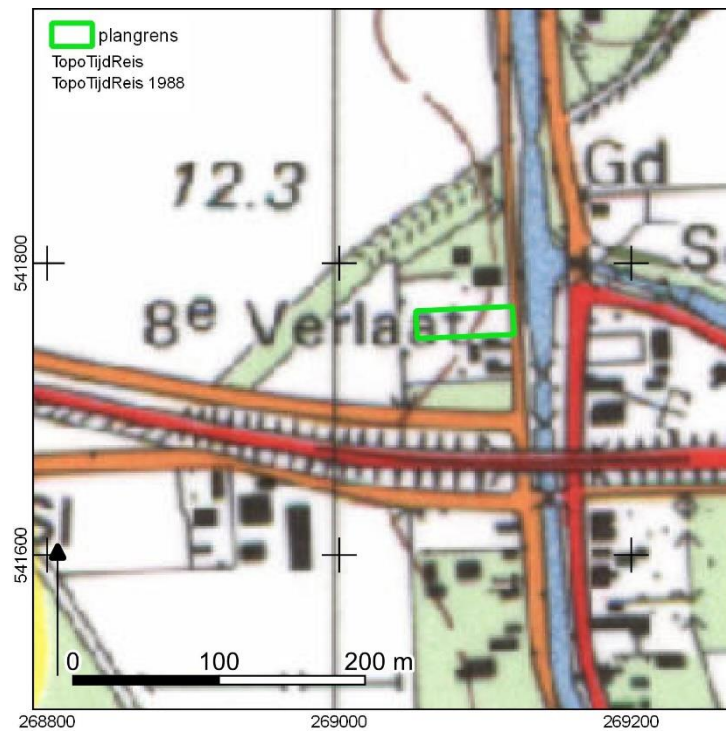
Afbeelding 12. Plangrens op een topografische kaart van 1965.¹⁴

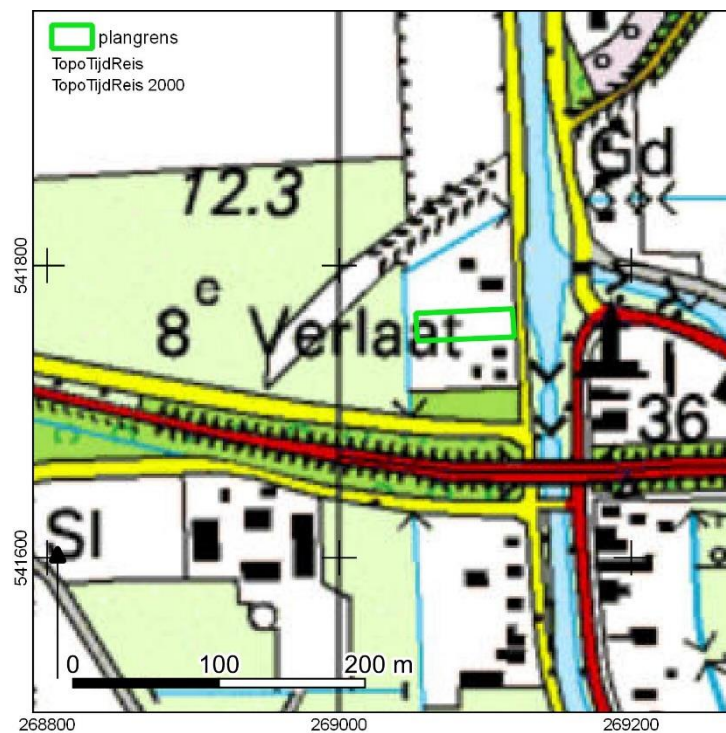
Afbeelding 13. Plangrens op een topografische kaart van 1975.¹⁵

¹⁴ Kadaster 1965

¹⁵ Kadaster 1975

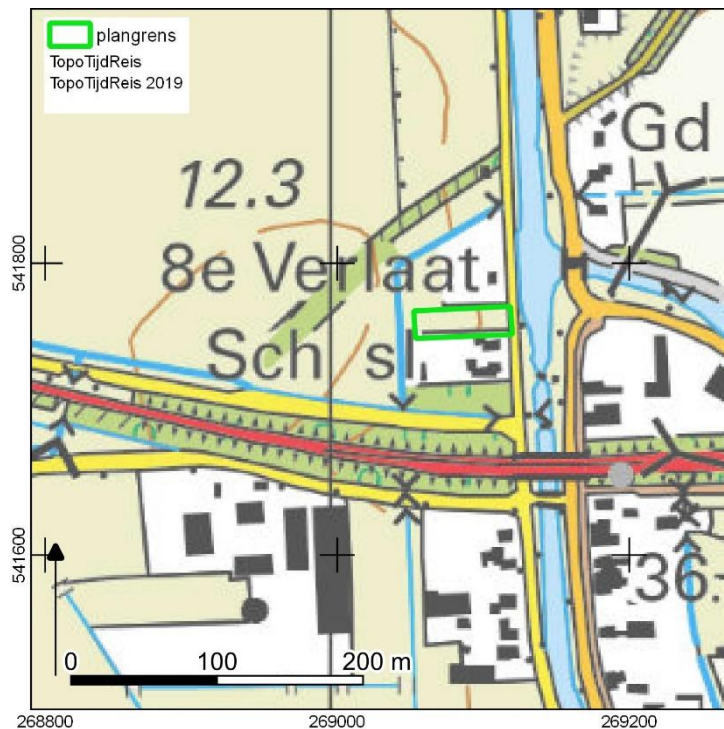
Afbeelding 14. Plangrens op een topografische kaart van 1988.¹⁶

Afbeelding 15. Plangrens op een topografische kaart van 2000.¹⁷

¹⁶ Kadaster 1965

¹⁷ Kadaster 2000

Afbeelding 16. Plangrens op een topografische kaart van 2019.¹⁸

4 Archeologische gegevens

Binnen een straal van 500 m zijn de volgende gegevens bekend uit het archeologisch informatiesysteem (Archis, zie bijlage 1).

AMK-terreinen

Op 450 m ten noordoosten van het plangebied ligt AMK-terrein 8954. Terrein met schans uit de 17e eeuw. Het reliëf is nog zichtbaar in het landschap.

Vondstlocaties

Nr. 2797233100 (300 m W). Bij een veldkartering is een kogelpotfragment uit de late middeleeuwen gevonden. Het gaat om een vondst gedaan bij de Achtermaten. De vondst is al gedaan voor de Tweede Wereldoorlog. Mogelijk dat er ontginningsactiviteiten vanuit het beekje De Runde zijn geweest, toen het veen nog aanwezig was.

Onderzoeksmeldingen

2100323100 (150m ZW): In 2005 is hier een booronderzoek uitgevoerd. Hieruit is gebleken dat de oorspronkelijk bodem verstoord is. Er zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen.¹⁹

2377897100 & 2413146100 (300m W en 300m ZW): Dit betreffen een archeologisch bureau- en booronderzoek met als vervolg archeologische begeleiding.²⁰ Bij het graven van enkele

¹⁸ Kadaster 2019

¹⁹ Bongers & Jelsma 2005

²⁰ Edens e.a., 2012 & De Roller 2014

nieuwe waterlopen is geconstateerd dat eventuele zandkoppen door diepploegen sterk geroerd zijn en dat daarmee de kans op archeologische resten klein is. Wel zijn bij de archeologische begeleiding oude gedempte meanders van de 'Runde' gevonden. Waarschijnlijk gaat het om de voormalige beekloop zoals die op de minuutplan staat (zie afbeelding 7). Ook zijn zandwinlocaties herkend, daterend materiaal ontbrak evenwel.

2181998100 (400m NO). Dit betreft een archeologische begeleiding in 2009 van herstelwerkzaamheden van de 18^e eeuwse redoute Barnflair.²¹ De begeleiding heeft geen belangwekkende vondsten opgeleverd. Wel staat er in het rapport een korte geschiedenis van de Redoute en van de streek rondom Ter Apel en het plangebied (citaat):

De vrede van Munster maakte in 1648 officieel een einde aan de 80-jarige oorlog. Bij deze vrede had de Bisschop van Münster enige bezittingen in de Achterhoek waarop hij aanspraak maakte, moeten prijsgeven. In 1665 vielen de troepen van de vorstbisschop van Münster, Bernhard von Galen, via een zelf opgehoogde doorgang (Bisschopsdam of Gorgersdijk) door het uitgestrekte Bourtanger moeras het gebied Westerwolde binnen. Tijdens deze Eerste Münsterse Oorlog (1665-1666) bleek dat het veengebied ten zuidoosten van Ter Apel te droog was geworden om effectief als verdedigingsbarrière te fungeren. De Münstersen werden verjaagd, maar het was duidelijk dat de oostelijke verdedigingslinie versterkt moest worden. Om de uitdroging van het moeras tegen te gaan werden er kilometerslange dijken om het moeras heen gelegd, ook wel lei-dijken genoemd. In 1666 werd daarom bij Ter Apel de redoute de 'Kortendijks Wagt' aangelegd. De redoute van Barnflair kan als de opvolger van de 'Kortendijks Wagt' worden beschouwd. In de Franse tijd (1798) werd ten zuiden van de 'Kortendijks Wagt' een vervangend verdedigingswerk aangelegd. Deze redoute Barnflair lag op het hoogste punt van de leidijk. De Barnflair-leidijk is een restant van een uitgebreid dijkensysteem tussen Coevorden en Nieuweschans, dat als doel had het Bourtanger Moor nat te houden. De verdedigingslinie bestond uit een keten van schansen, vestingen, leidijken, kanaaltjes en sluizen. Het rijke gewest Friesland en de stad Groningen konden op deze manier vrij eenvoudig worden beschermd. In 1851 werd deze 'Eerste Linie van de Eems' opgeheven en verloor de leidijk met redoute haar verdedigingsfunctie. Het is onzeker of bij de redoute Barnflair gevechtshandelingen hebben plaatsgevonden.

²¹ Lenting en Loonen 2009

5 Conclusies

- Zijn er archeologische waarden te verwachten in het plangebied?
Het plangebied krijgt een lage tot middelhoge verwachting voor eventuele resten van jagers en verzamelaars uit de periode laat-paleolithicum – midden bronstijd. Het plangebied bevindt zich niet op een landschappelijke overgang waar jachtkampementen uit deze periode over het algemeen worden aangetroffen. De veldpodzolgronden waren niet in trek bij de eerste landbouwers uit het neolithicum en vroege bronstijd. De kans op nederzettingsresten uit deze perioden wordt laag geacht. Daarna vernatte het gebied en werd onderdeel van een uitgestrekt veenmoeras. Bewoning werd pas weer mogelijk na de veenontginningen in de nieuwe tijd.
- Zo ja. Wat is de aard en diepteligging van eventueel aanwezige archeologische resten?
Eventuele resten van jagers en verzamelaars kenmerken zich door een strooiing van bewerkt vuursteen en of houtskoolbrokken. Onder de vondstlaag komen vaak haardkuilen voor. De vindplaatsen liggen over het algemeen op sterk gepodzoliseerden zandkoppen of zandruggen grenzend aan open water, zogenaamde gradiënt-zones.
In de oostzijde van het perceel ligt de natuurlijke bodem onder een laag opgebrachte grond van tenminste 70 cm dik. Deze grond is vrijwel zeker afkomstig uit het Terapelkanaal en vormt deels de kade. Daarnaast is waarschijnlijk grond opgebracht ten behoeve van de bouw van de woning die tussen 1955 en 1988 op het perceel stond. Door bouw- en sloopwerkzaamheden van deze woning is de kans groot dat de bodem hier ook al deels geroerd is.
- In hoeverre worden eventueel aanwezige archeologische waarden bedreigd door de voorgenomen werkzaamheden?
De kans dat archeologische resten in het plangebied aanwezig zijn, wordt laag tot middelhoog geacht. Gezien de beperkte oppervlakte van de verstoring en de diepteligging van een eventueel archeologisch niveau, wordt de kans erg klein geacht dat bij de voorzien nieuwbouw, archeologische resten geroerd worden.

6 Aanbeveling

Is aanvullend archeologisch onderzoek noodzakelijk? Zo ja welk type?

Het wordt aanbevolen om geen archeologisch vervolgonderzoek in het plangebied uit te voeren.

Dit advies dient te worden voorgelegd aan de bevoegde overheid, in dit geval de Gemeente Westerwolde. Zij zullen deze rapportage toetsen en een besluit nemen over deze aanbeveling.

Literatuur

- Bongers, J. en J. Jelsma 2005. Een Inventariserend Archeologisch Veldonderzoek te Ter Apel, Matenweg 1 (Gr.) Steekproefrapport 2005-11/12.
- De Roller, G.J., 2014. Archeologische begeleiding 'koppeling Runde-Ruiten Aa, cluster 11/13, Munnikemoer en De Maten' te Ter Apel, gemeenten Vlagtwedde (GR) en Emmen (DR). MUG-publicatie 2014-60.
- Edens, L. Y. Broekema & M. Osinga. 2012. Archeologisch onderzoek koppeling Runde-Ruiten Aa, cluster 11 en 13, Bureauonderzoek, inventariserend Veldonderzoek d.m.v. boringen en Archeologische begeleiding. Grontmij Archeologische Rapporten 1257.
- Lenting, J.J. en A.F. Loonen, 2009. Archeologische begeleiding Herstel redoute Barnflair. Becker & Van de Graaf rapport.

Kaarten

- AHN-3 2013-2018. Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN), geraadpleegd via www.pdok.nl.
- Alterra 2014. Digitale Bodemkaart van Nederland 1:50.000. geraadpleegd via pdok.nl
- Alterra 2019. Digitale Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000. geraadpleegd via pdok.nl
- Bureau Militaire Verkenningen 1850-1950. Militair Topografische Kaarten (Bonnebladen) 1:25.000. Geraadpleegd via www.topotijdreis.nl.
- Kadastrale kaart 1811-1832: minuutplan Vlagtwedde, Groningen, sectie H, blad 02 (MIN01051H02)
- Kadaster 1950-2019. Topografische kaarten van Nederland 1:25.000 (open data). Geraadpleegd op www.pdok.nl.
- Opentopo 2022. Topografische kaart van Nederland (open data). Geraadpleegd op www.pdok.nl.
- Vos, P., M. van der Meulen, H. Weerts en J. Bazelmans 2018: Atlas van Nederland in het Holoceen. Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu, Amsterdam (Prometheus)

Bijlage1 Kaart met gegevens uit Archis

